

Продан М. В.
*аспірант кафедри банківської справи
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Prodan Miroslava
*Graduate student at the Department of Banking
Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman*

ДЕПОЗИТНІ РЕСУРСИ ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ, РЕАЛІЇ І ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Постійне питання пошуку ресурсів та конкуренція банків приводять до необхідності більш поглибленого дослідження та вирішення проблеми депозитних ресурсів. У зв'язку з цим питання нарощування депозитних ресурсів та вирішення проблем їх трансформації набувають особливої гостроти. У статті проведено дослідження методичних підходів до понять «депозит» та «залучені ресурси», доведено близькість дефініцій «депозит» і «вклад» за економічним змістом, але наголошено на їх відмінності в правовому аспекті. Оцінено реальний стан депозитних ресурсів у банках України, тенденції та трансформації депозитного ринку останніми роками. Акцентовано увагу на тому, що більшості банків України довелося суттєво скоригувати моделі залучення ресурсів, що відбулось на тлі суттєвої втрати довіри до банків. Зроблено висновок про те, що грамотна політика у сфері управління депозитними ресурсами є умовою стабільної та прибуткової діяльності банку й довіри клієнтів до нього.

Ключові слова: банківські ресурси, депозит, вклад, депозитна операція, депозитні ресурси, депозитна база.

Вступ та постановка проблеми. З огляду на проведення необачної ресурсної політики, що була побудована на залученні великих обсягів ресурсів з міжнародного фінансового ринку у 2006–2008 роках, банки України сьогодні мають проблеми формування стабільної та досконалої ресурсної бази, яка б максимально забезпечувала реалізацію цілей самих банків та задовольняла потреби суспільства. Як зазначено в офіційних даних, номінально сукупні ресурси банківської системи та депозитний портфель банків зростають, але дуже повільно, при цьому реального відновлення кредитування економіки не відбувається. Так, за 7 місяців 2018 року депозити населення в банках зросли на 15,4 млрд. грн., а кредити, надані банкам фізичним особам, вирости на 13,1 млрд., кредити, надані юридичним особам, зменшились на 633 млн. грн. [1]. Така ситуація не лише пов'язана із загальною макроекономічною ситуацією, великим рівнем ризиків у банківській діяльності в Україні, але опосередковано свідчить про існування проблем у формуванні ресурсів. Це стосується розроблення та впровадження зваженої та ефективної депозитної політики, якій на тлі шаленого припливу іноземного капіталу до настання світової економічної кризи 2008 року в Україні не приділялось належної уваги, а депозити фізичних та юридичних осіб довгий час не розглядались банками як базовий елемент ресурсів та основа їх успішної діяльності. За цей час банками було втрачено багато можливостей щодо формування ефективних партнерських відносин зі вкладниками, постійно втрачалась та відновлювалась довіра клієнтів, але проблеми формування стабільної та досконалої ресурсної бази залишаються невирішеними. Хоча за останні 2–3 роки завдяки прийняттю окремих адміністративних рішень вирішено проблеми ліквідності банківської системи, фактично банки не задовольняють реальний попит економічних суб'єктів у доступних за ціною ресурсах, не відбувається активного відновлення кредитування, як наслідок, реального зростання економіки та розвитку банків. Отже, дослідження питання формування депозитних ресурсів як базового елементу успішного банку вбачається важливим та актуальним для сьогодення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних основ та практики формування депозитних ресурсів банків зробили такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, як А. Азриліян О. Васюренко, А. Грязнова, В. Колесников, Р. Коцовська, А. Мороз, С. Мочерний, О. Петрук, С. Роуз, Р. Тиркало [2–11]. У своїх працях вони розглядали економічне значення депозитних ресурсів, їх вплив на ресурсну базу банку, технологію проведення депозитних операцій. Віддаючи належне науковим напрацюванням учених щодо цих питань, відзначаємо, що існує потреба їх подальшого дослідження. Попри значну кількість публікацій, категорія «депозит» трактується неоднозначно, недостатньо досліджені сутність депозитних ресурсів та проблеми їх розвитку в сучасних реаліях посткризового відновлення депозитного ринку України.

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності депозитних ресурсів та аналіз сучасного стану й проблем їх формування в Україні.

Результати дослідження. Задля чіткого окреслення кола ресурсів, що належать до депозитних, необхідно з'ясувати їх сутність, визначити основні дефініції, пов'язані ними. Слід відзначити, що сьогодні не існує однозначної позиції щодо визначення депозитних ресурсів банку, а основні дискусії між науковцями та практиками точаться навколо трактування термінів «депозит» і «вклад».

Відповідно до усталеної практики всі банківські ресурси традиційно прийнято розділяти на власні та залучені (або зобов'язання). Власний капітал укрупнено складають такі базові елементи, як статутний та резервний капітал, спеціальні фонди, емісійний дохід, прибуток. При цьому його частка у загальних пасивах, як правило, не перевищує 10–15%. Натомість залучені ресурси, до яких належать депозитні, складають решту пасивів банку, як вже згадувалось, є ресурсною основою його діяльності, проте мають дуже розмиті уявлення щодо їх сутності, відсутнє загальноприйняте визначення поняття «залучені ресурси», а також немає єдиного підходу до визначення їх видів. Також слід відзначити, що в практичному аспекті

цей термін поступово взагалі втрачає свої позиції, так би мовити, застаріває.

Водночас у зарубіжній літературі термін «залучені ресурси» взагалі не застосовується. Зарубіжні автори використовують для позначення залучених коштів термін «зобов'язання», який, до речі, все частіше використовується та стає усталеним в українській практиці, або термін «пасиви» (в основі тієї ж теорії управління пасивами фактично лежить управління залученими ресурсами). Так у П.С. Роуза це «джерело коштів банку» [10].

Отже, далі в дослідженні, характеризуючи ту частину ресурсів, що мобілізовані банком на тимчасовій основі (не належать йому), ми схилиємось до вживання терміна «зобов'язання банку».

Незалежно від усталених традицій (вітчизняних або зарубіжних), всі залучені і (або) запозичені ресурси чи зобов'язання (як більш сучасний термін) все ж таки можна, прийнято й доцільно розділяти на депозитні та недепозитні. При цьому до останньої групи прийнято відносити такі, що акумулюються за допомогою здійснення таких основних операцій, як випуск боргових цінних паперів, зокрема векселів та облігацій; міжбанківські кредити; операції прямого РЕПО; операції рефінансування в центральному банку.

До депозитних же ресурсів, які виступають предметом нашого дослідження, в найбільш загальному виразі прийнято відносити ті фінансові ресурси, що мобілізуються банком за допомогою здійснення (реалізації) депозитних операцій. Тоді всі кошти, що мобілізовані таким шляхом, фактично є депозитними ресурсами. Проте й тут існують певні суперечності щодо сутності депозитних операцій, які походять від неоднозначного розуміння, сприйняття та трактування різними авторами таких термінів, як «депозит» і «вклад». Частина авторів розділяє ці поняття як різні, частина – їх ототожнює.

Керуючись методологічною доцільністю, автор згрупував близькі за змістом визначення понять «вклад» і «депозит» відомих науковців-економістів. Інформацію ілюструє табл. 1.

Як видно з табл. 1, більшість авторів трактує депозит як грошові кошти або інші фінансові активи, що передані в банк на певних умовах (договірних засадах) та на тимчасовій основі. Проте одні автори поняття «депозит» і «вклад» ототожнюють, а інші з цим не погоджуються. Українське законодавство теж ототожнює договір банківського вкладу з депозитом [20].

Крім того, більшість авторів визначає його як гроші або грошові кошти, що передані в банк на зберігання під певний процент. Спільним для більшості думок також є акцент на таких характеристиках депозиту, як строковість, зворотність і платність. Окремі автори навіть розглядають депозит не як кошти, залучені банком на зберігання, а як позичку, що надається суб'єктами господарювання та населенням у користування банку на вигідних умовах [21], що не є заперечним з точки зору кредитної природи походження депозитних відносин як таких.

Ми загалом погоджуємося з більшістю характеристик депозиту, що витікають з його кредитної природи, таких як строковість, повернення, проте схилиємось розглядати його в більш (найбільш) широкому розумінні щодо можливостей зберігання (передавання в управління) тимчасово вільних коштів суб'єктів економіки в банках, не дуже обмежуючи їх способом надходження до банку-депозитарію та не конкретизуючи умови їх зберігання й повернення.

У зв'язку з цим найбільш вдалим визначенням поняття «депозит» вбачається закріплене в Положенні про поря-

док здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, де сутність поняття «депозит» визначена таким чином: «вклад (депозит) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору» [22].

Водночас у контексті тотожності дефініцій «депозит» і «вклад» ми вважаємо, що ці поняття є дуже близькими за економічним змістом, проте все ж таки мають певні відмінності в правовому аспекті та щодо застосування в сучасній практиці. Йдеться про те, що існують деякі особливості договорів (договір вкладу та договір рахунку), за допомогою яких оформлюються відносини щодо передавання клієнтом коштів у тимчасове користування банку-депозитарію, які все ж таки вносять певні відмінності в поняття «вклад» і «депозит».

Загалом за звичаями ділового обігу поняття «договір банківського вкладу» та «депозитний договір» використовуються як поняття тотожні, синонімічні. Термін «депозит» (від лат. «depositum» – «річ, віддана на зберігання») означає також зберігання вкладу. Про це свідчить також п. 2.4 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами від 3 грудня 2003 року № 516: «договір банківського вкладу (депозиту) засвідчує зобов'язання банку зберігати залучені від юридичних і фізичних осіб грошові кошти або банківські метали, виплатити дохід у встановлений договором строк та право вкладників отримати у визначений договором строк суму вкладу (депозиту) і процентів за ним» [22].

Проте на практиці існують деякі особливості.

По-перше, банк не здійснює фактичного зберігання усіх грошей як таких (особливо це видно на прикладі безготівкових грошей), а скоріше приймає їх в управління. Не можна розглядати ці (депозитні) відносини як «зберігання із знеособлюванням речей», так званого іррегулярного зберігання, предметом якого є речі, визначені родовими ознаками. Кредитні установи не зберігають грошові кошти в буквальному розумінні цього слова, а використовують їх у своїй діяльності.

По-друге, не всі депозитні рахунки, на яких зберігаються кошти клієнтів, оформлюються договором банківського вкладу, не всі кошти на рахунки клієнтів потрапляють шляхом вкладання. Так, наприклад, поточні рахунки юридичних та фізичних осіб, що відкриті в банку для здійснення поточних трансакцій, як правило, оформлюються договором рахунку, який має своє уособлене економіко-правове трактування та застосування, а банк (іноді й сам власник рахунку) не може фактично повністю контролювати рух коштів по ньому, з'являються кошти на таких рахунках не лише шляхом здійснення вкладних (фактично) операцій, але й шляхом, наприклад, надходження від його контрагентів у розрахунках, а також як кредитні ресурси. Не слід відкидати ефект мультиплікації, коли банк надає своєму клієнту кредит, кошти надходять на його поточний рахунок та використовуються поступово, тоді вони також перетворюються знову на депозитні ресурси.

На нашу думку, термін «вклад» має все ж таки більш конкретизоване та вужче поняття, ніж термін «депозит», який уміщує також поняття класичного вкладу, а також інші відносини, що виникають між банком-депозитарієм

Визначення термінів «депозит» і «вклад»

Джерела й автори	Термін та його визначення
<i>Вітчизняні</i>	
Закон України «Про банки і банківську діяльність» [1]	Депозит – це кошти в готівковій або в безготівковій формі, валюти України або іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їхніх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.
Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [12]	Вклад (депозит) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або іноземній валюті чи банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі), підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.
А. Мороз [7]	Депозит (вклад) – це грошові кошти в національній та іноземній валюті, передані їх власником або іншою особою за його дорученням у безготівковій та безготівковій формі на рахунок власника для зберігання на певних умовах.
М. Савлук [13]	Депозит (вклад) – це грошові кошти в національній та іноземній валюті, що передані власником або іншою особою за його дорученням у готівковій та безготівковій формах на рахунок власника для зберігання на певних умовах.
О. Васюренко [3]	Депозит – гроші, передані в банк їхнім власником для зберігання, які залежно від умов зберігання числяться на тому чи іншому банківському рахунку.
Р. Коцовська [6]	Депозит – це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк.
Р. Тиркало [11]	Депозит – грошові кошти в готівковій або безготівковій формі, національній або іноземній валюті, що передані банку їх власником або третьою особою за дорученням та за рахунок власника для зберігання на певних умовах.
О. Петрук [9]	Депозит (вклад) – кошти, що надаються фізичними та юридичними особами в управлінні резиденту, визначеному фінансовою організацією згідно з чинним законодавством України, або нерезиденту на чітко визначений термін та під процент, оформляються відповідною угодою.
С. Мочерний [8]	Банківські депозити – грошові засоби, які вносять у банк у вигляді вкладів, за які банк виплачує відсотки. Вклад – грошові кошти, внесені на зберігання в банк або інші фінансові установи. Депозит – гроші або цінні папери, внесені до кредитних установ (банків, ощадних інститутів) на зберігання підприємствами, організаціями та громадянами.
В. Стельмах [14]	Депозит (вклад) – грошові суми чи цінні папери, передані фізичними та юридичними особами, банківськими установами для зберігання на певних умовах.
М. Молдованов [15]	Депозити – кошти внесені в банк клієнтами – фізичними та юридичними особами – на певні рахунки та використані ними відповідно до режиму рахунку й банківського законодавства. Депозити – суми коштів (включаючи вартість цінних паперів), які суб'єкти депозитних операцій вносять у банк або які внаслідок чинного порядку здійснення банківських та фінансових операцій на певний час осідають на рахунках банку.
С. Фролов [16]	Депозит – грошові кошти чи цінні папери (акція, облігація), що вносяться для зберігання в кредитні установи (банк, ощадкаса). Вклад – грошові кошти населення, підприємств та організацій, що внесені для зберігання в банки на певних умовах.
<i>Близького зарубіжжя</i>	
А. Азрилян [2]	Депозит – вклад у банк та ощадні каси. Вклад – грошові кошти, внесені для зберігання в банки чи ощадбанки на певних умовах. Вклад банківський – грошові кошти юридичної чи фізичної особи в національній або іноземній валюті, що розміщені на рахунку в банку.
Б. Райзберг [17]	Банківські депозити – внески, грошові кошти, що вносяться в банки у вигляді вкладів, за якими банк виплачує проценти. Вклади – грошові кошти, що вносяться на зберігання в банк чи іншу фінансову установу.
А. Грязнова [4]	Банківські депозити (вклади) – грошові ресурси клієнтів у банках у формі вкладів за домовленостями та угодами. Вклад – це грошові ресурси фізичних осіб, що розміщені на рахунках у комерційних банках на певних умовах. Депозит – вклад у банки, грошові ресурси, що розміщені на зберігання в банку від імені фізичних та юридичних осіб на договірній основі.
В. Колесников [5]	Депозит – економічні відносини щодо передачі коштів клієнта в тимчасове користування банку. Банківські депозити – вклади, грошові кошти, що вносяться в банки, за якими банк виплачує проценти. Вклад – грошові кошти, які внесені на зберігання в банк чи іншу фінансову установу.
Н. Александрова [18]	Депозит – сума грошових коштів клієнта, що передана ним у розпорядження банку, незалежно від строку та особливостей юридичного оформлення такої передачі.
<i>Дальнього зарубіжжя</i>	
П. Роуз [10]	Депозити – фінансові вимоги до банку з боку підприємств, приватних осіб та державних установ.
Н. Уолл [19]	Банківський депозит – суми, що розміщені в банку його клієнтами.

Джерело: складено автором на основі вивчення джерел [2–19]

та клієнтом-депонентом щодо збереження на відкритих у банку рахунках з режимом функціонування «депо», які акумулюються шляхом не лише безпосередньо вкладних, але й розрахункових та кредитних операцій.

В інших аспектах, на нашу думку, принципових різниць в економічному змісті понять «депозит» і «вклад» не існує. Найвні відмінності у застосуванні термінів відображають історично складену практику в Україні називати вкладами переважно заощадження фізичних осіб, а депозитами – тимчасово вільні кошти на рахунках клієнтів – юридичних осіб.

Проте вважаємо, що не можуть розглядатись як повністю ідентичні поняття депозиту (банківського вкладу) в банківському праві та депозиту в цивільному праві. У першому випадку вклад є угодою, оформленою безпосередньо договором банківського вкладу, а в другому – будь-якою угодою, сутність якої полягає в тому, що банк приймає від клієнта грошові кошти або інші фінансові активи із зобов'язанням повернути. На нашу думку, існування такої різниці зумовлене різними цілями банківського та цивільного законодавства. Метою банківського законодавства є визначення видів діяльності, що підлягають ліцензуванню (тобто мають публічно-правовий характер), а метою цивільного – встановлення конкретних прав та обов'язків сторін у зв'язку з конкретною банківською операцією (приватно-правовий характер). Отже, вважаємо, що поняття вкладу для цілей ліцензування, захисту заощаджень, прав споживачів фінансових послуг має трактуватись ширше, ніж просто внески власників на рахунки. У цьому випадку сама юридична природа угоди, що передувала створенню залишків на рахунках клієнта (вклад, позичка, переказ або підписка на цінні папери), не має значення.

Вважаємо, що термін «депозит» все ж таки має більш широке значення, ніж вклад, і характеризує відносини щодо передачі клієнтом-депонентом банку-депозитарію права розпоряджатися грошовими коштами або іншими фінансовими активами на умовах, що передбачені будь-якою угодою, що регламентує рух коштів по депо-рахунку клієнта. Виходячи з цього, під депозитними ресурсами розуміємо всі кошти клієнтів, що розміщені на всіх клієнтських (депозитних) рахунках у банку.

Тепер проаналізуємо те, яким реально є стан депозитних ресурсів у банках України, які тенденції характерні для ринку останніми роками, які зміни та трансформації відбулись, які проблеми розвитку існують.

Сучасні реалії України останнього десятиліття є такими, що багато в чому під впливом подій та наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008 року, а також банківської кризи в Україні 2014–2015 років, через власну необачну ресурсну політику більшості українських банків довелося вносити суттєві корективи в наявні моделі залучення коштів, що відбувалось на тлі суттєвої втрати довіри до банків з боку учасників ринку зокрема та суспільства загалом.

Так, на початку нульових років третього тисячоліття, з поширенням на терени пострадянських країн фінансової глобалізації, відбувся швидкий і великий за обсягами приплив доступного (дешевого) іноземного фінансового капіталу. Це було зумовлене загальною, притаманною фінансовій глобалізації світовою тенденцією зростання мобільності міжнародних капіталів через зниження регулювання їх транскордонного переміщення, а щодо України з 2005 року мало місце підвищення лояльності регуляторних органів до діяльності іноземних банків. Такі події принесли як позитивні трансформації (наприклад, швидкий розвиток кредитування та банківської діяль-

ності, що сприяло піднесенню ринкової кон'юнктури та розвитку економіки), так і значні проблеми для банків після стрімкого відпливу іноземних капіталів з настанням світової економічної кризи. Вже на початку 2009 року зовнішні кредитори припинили фінансувати українські банки, стали закривати діючі програми середньострокового фінансування, а зовнішні ринки капіталу виявилися просто зачиненими для більшості банків. Ресурсів на внутрішньому міжбанківському ринку також не вистачало, а ставки на ньому демонстрували відсутність довіри між контрагентами.

Таким чином, банки були вимушені переорієнтуватись на вітчизняні джерела ресурсів, причому не стільки розраховувати на підтримку рефінансування з боку регулятора, скільки шукати фінансові ресурси шляхом залучення на нові депозити коштів юридичних та фізичних осіб. Водночас на тлі проявів та наслідків кризи довіри останніх до банків вже була суттєво підірвана, а фізичні особи намагались масово вилучати свої й так незначні заощадження з українських банків. Крім відпливу іноземних кредитів, банки України стикнулися з неспроможністю швидко й ефективно мобілізувати ресурси на внутрішньому ринку, а призупинити паніку та ресурсний колапс в банківській системі країни на початку 2009 року змогли лише жорсткі (але виправдані на той час) дії регулятора, такі як введення тимчасового мораторію на вилучення строкових банківських депозитів.

Проте у ситуації, з якою стикнулися банки України на межі 2008–2009 років, є своє логічне пояснення. Автор вважає, що, крім погіршення макроекономічної ситуації, суттєве значення в цьому відіграла тривала неувага українських банкірів до розроблення та впровадження ефективної депозитної політики до самих депозитних ресурсів. Можна стверджувати, що довгий час питання формування стабільної депозитної бази в Україні увага не приділялась взагалі. Зокрема, до традиційного джерела банківських ресурсів, а саме вкладів населення, сформувався досить скептичне ставлення банківських фахівців різних рівнів як до занадто дорогого та непотрібного [23–25].

Проте така ситуація не була б можливою, аби не доступ до іноземних запозичень, що отримали українські банки з поширенням в Україні фінансової глобалізації. Дефіцит депозитних ресурсів для фінансування все зростаючих кредитних операцій у період з 2006 по 2008 роки було ліквідовано за рахунок альтернативних джерел. Акцент було зроблено на запозиченні від банків. В результаті в останні 3 роки перед кризою в структурі банківських зобов'язань більш ніж у 2 рази зросла частка таких запозичень. Цей показник зріс із 17% на початку 2006 року до майже 40% на початок 2009 року. Частка коштів юридичних та фізичних осіб постійно зменшувалась [26].

Водночас у розвинених країнах вклади фізичних осіб завжди складали суттєву частку залучених ресурсів. Ці ресурси, звісно, недешеві, але кредити (як основний напрям їх використання) є найбільш доходними активами для банків. Окремі практики й аналітики навіть стверджували, що у дорогих та незначних за обсягами вкладах населення взагалі немає особливої потреби, слід просто нарощувати обсяги безоплатних залишків на рахунках корпоративних клієнтів [25; 26]. Однак така модель поведінки банків виявила свою недієздатність під час кризи та на стадії післякризового відновлення.

У цьому контексті автор вважає, що використання зовнішніх запозичень як базового джерела для фінансування кредитних операцій українськими банками взагалі є неоптимальним з огляду на значну залежність від

зовнішньої кон'юнктури, невідповідність у термінах, а також стосовно можливості реалізації валютних ризиків. Українські ж банки прийшли до цього чомусь не логічно, а вимушено. Повертати депозити, зокрема населення, їм довелося значним підвищенням процентних ставок. З 2010 року обсяги й частка депозитів населення в структурі ресурсів банків поступово збільшувались. Інформацію ілюструє рис. 1.

Фахівці відносили це до відновлення довіри населення до банків [27; 28]. Автор же вважає, що зміни, які відбувались після кризи 2008 року на депозитному ринку України, були позитивними, але недостатніми для повноцінного відновлення ресурсів банків. З урахуванням девальвації гривні (близько 80%), що сталася внаслідок кризи, наявний приріст депозитів не давав змогу банкам досягти обсягів ресурсів хоча б докризового рівня. Водночас викликана новою економічною нестабільністю хвиля банкрутства банків у 2014–2015 роках знову спричинила значний вплив депозитів населення. За рік їх обсяги (вперше з 2009 року) зменшилися з 442,0 до 418,1 млрд. грн. [1]. У 2015 році тенденція закріпилася, тому банківських ресурсів бракувало, особливо довгострокових. Структура депозитів також залишається далекою від оптимальної (близько 60% складають депозити до запитання й до 1 року). На тлі заборони надавати валютні споживчі кредити «недоречною» була також висока частка депозитів в іноземній валюті. Ситуація змінилась кардинально у 2014 році. За період з 1 січня 2014 року по 1 липня 2015 року обсяги строкових валютних депозитів фізичних осіб зменшилися з 20,4 до 8,5 млрд. грн. [1] за наявних обмежень щодо їх вилучення.

Після політичних подій 2013–2014 років, які виявились новою банківською кризою, владними структурами було прийнято рішення про очищення банківського сектору від «неякісних» банків та підвищення довіри до банків і банківської системи. Проте, на нашу думку, таке різке скорочення банківських установ лише збільшило

рівень недовіри населення до банків та стало приводом до масового вилучення депозитних вкладів перш за все фізичними особами.

Частково виправити ситуацію вдалось лише адміністративними методами, введенням у червні 2015 року мораторію на дострокове зняття коштів зі строкових складів, внесенням змін у низку законодавчих та нормативних актів, зокрема Цивільний кодекс [29]. Думки фахівців з цього питання різняться. Одні запевняють, що цей крок допоможе поліпшити питання ліквідності в банківській системі та зменшити прояви паніки на банківському ринку, дасть загалом позитивний вплив і на банки, і на клієнтів, посприє зростанню фінансової грамотності та розвитку фінансової культури. Інші вказують на тимчасовість ефекту від його впровадження, порушення прав вкладників та сумніви щодо вирішення проблем залучення саме довгострокових ресурсів. Ми також схиляємось до думки про неоднозначність прийнятих змін щодо обмежень прав власників строкових депозитів та вважаємо, що вирішувати питання ліквідності банків можна іншими, більш ринковими засобами (наприклад, введенням більш варіативної лінійки депозитних продуктів з правом вибору у вкладника умов строкового депозиту), проте це є предметом іншого дослідження.

Оцінити зміни, що сталися під час та після банківської кризи 2014–2015 років можна на підставі даних офіційної статистики, що представлені в табл. 2.

За аналізований період прослідковується постійна тенденція до збільшення обсягу (за 5 років обсяг збільшився на 179,58 млрд. грн, що у відсотковому значенні становить 25,55%). Найменший скачок відбувся у 2014 році (всього на 2,18%), причиною чого, більш за все, стало погіршення політичного та соціально-економічного стану, викликане подіями на Донбасі та в АР Крим. Найбільший скачок відбувся у 2016 році (на 12,43%), що було зумовлене покращенням економічної кон'юнктури. У 2017 році збільшення відбулось лише на 3,24% [1].

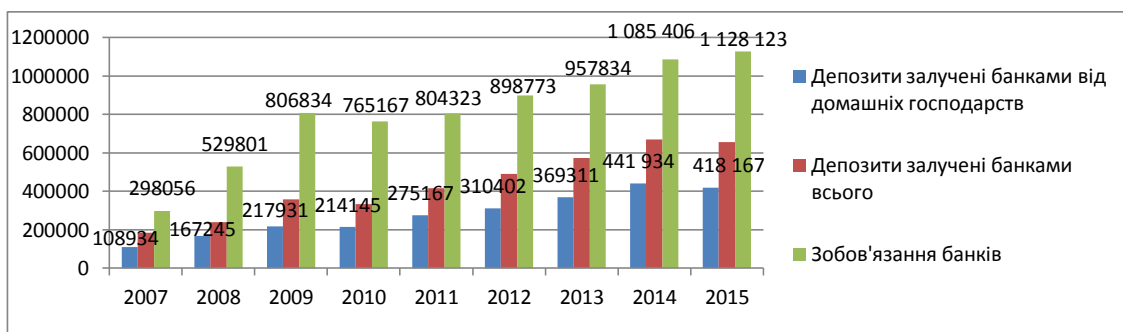

Рис. 1. Динаміка зобов'язань, депозитів у банках України у 2006–2015 роках (станом на початок року), млн. грн.

Джерело: розроблено автором на основі джерела [1]

Таблиця 2

Окремі показники депозитних ресурсів в банках України у 2013–2017 роках, млрд. грн. (станом на кінець року)

Рік	Усього коштів клієнтів	Строкові кошти юридичних осіб	Кошти юридичних осіб на вимогу	Строкові кошти фізичних осіб	Кошти фізичних осіб на вимогу
2013	702,91	261,02	137,34	441,89	82,53
2014	718,21	295,47	173,92	422,73	97,26
2015	760,3	360,45	238,13	399,84	107,56
2016	854,83	423,32	301,22	431,51	114,82
2017	882,49	403,93	–	478,57	–

Джерело: розроблено автором на основі джерела [1]

Водночас за аналізований період вклади фізичних осіб становлять у середньому 55,8%. Однак сталої тенденції до збільшення не спостерігається (питома вага завжди коливалась). Найбільша частка вкладів фізичних осіб була у 2013 році (62,87%), до 2016 року вона постійно зменшувалась (за 4 роки вона знизилась на 12,39%) [1]. Тобто, як вже зазначалось, фізичні особи почали масово забирати свої кошти з банків, також це було пов'язане зі скороченням кількості самих банків. Протягом трьох років вкладникам – фізичним особам було важко визначитися з тим, в який саме банк варто вкладати кошти.

На відміну від цього, за рахунок коштів суб'єктів господарювання обсяги депозитних вкладень загалом постійно збільшувалися. За аналізований період в абсолютному значенні обсяг вкладів юридичних осіб зменшувався лише одноразово, а саме у 2017 році (на 19,39 млрд. грн.), загалом за 5 років обсяг збільшився на 142,91 млрд. грн. (на 54,75%) [1]. У 2016 та 2017 роках обсяг вкладів фізичних осіб знову почав збільшуватись на 31,67 та 47,06 млрд. грн. відповідно, що сталося через певну стабілізацію в банківському секторі та поступове повернення довіри населення до банків.

Незважаючи на постійне збільшення загального обсягу депозитів, їх структура залежно від валюти постійно змінювалась. Так, у 2013 році переважали вклади фізичних осіб у національній валюті (253,06 млрд. грн.), а вже у 2014 році – в іноземній валюті (224,58 млрд. грн.) [1].

По-перше, обсяг у національній валюті зменшувався з тієї ж причини, що й населення перестало довіряти банківському сектору, проте мала місце її значна девальвація. Отже, значне збільшення депозитів у національній валюті відбулось аж у 2017 році (на 39,77 млрд. грн.), тобто з настанням стабілізації курсу гривні.

По-друге, в кризовий період вкладати кошти в депозити в національній валюті було ризиковано, особливо якщо банк пропонував великі проценти по депозиту, існувала висока ймовірність його скорого банкрутства.

По-третє, номінально обсяги валютних вкладів зростали за рахунок їх конвертації через суттєву (майже у 2,5 рази) девальвацію гривні протягом 2013–2014 років. Проте обсяги вкладів суб'єктів господарювання за аналізований період мали тенденцію до збільшення (на 68,98 млрд. грн., або 38,74%). Також збільшення спостерігалось в іноземній валюті (на 73,93 млрд. грн., або 89,09%) [1].

Щодо кількості вкладників, то протягом аналізованого періоду маємо загальну тенденцію до їх зменшення. За 5 років показник зменшився на 6,4 млн. осіб (із 47,4 млн. до 41,0 млн.), що становило близько 13% [30]. Це пов'язане зі зменшенням довіри населення, адже частина забирала свої вклади; зменшенням загального числа вкладників за рахунок окупованих територій після подій 2013 року, а також банкрутством банків.

Незважаючи на постійне зменшення кількості самих вкладників, у 2016 та 2017 роках відбулося збільшення обсягу вкладів фізичних осіб. Це також говорить про те, що громадяни після 2015 року почали вкладати більше, також можна припустити, що деякікладають одразу в декілька банків задля диверсифікації ризиків, проте все це свідчить певною мірою про відновлення довіри до банків.

На фоні позитивних змін у банківському секторі та довіри населення до неї також відбувалось хоча й незначне, проте збільшення середнього розміру вкладу. Найбільше його значення припадає на 2017 рік (9 228 грн.) [30].

Як зазначалось раніше, після початку кризи банки почали стрімко підвищувати ставки за депозитами, що видно у 2013–2015 роки (середній показник збільшився

на 3,45% у гривнях, на 1,73% у доларах, на 1,95% у євро) [1]. Очевидно, що на фоні тодішніх подій таке підвищення було зроблене переважно задля обману клієнтів, адже тільки після чистки банківського сектору ставки почали повертатись на колишній рівень. Таким чином, на 2017 рік порівняно з 2014 роком індекси впали на 2,16% у гривнях, на 2,19% у доларах, на 2,06% у євро. Незважаючи на зниження ставок, після очищення банківського сектору та певної стабілізації в банківській та фінансовій сферах довіра населення до банків почала потроху відновлюватись.

Водночас вважаємо, що свою роль у поверненні вкладників до банків все ж таки відіграє вже сформована звичка українців щодо можливостей отримання пасивних доходів, сподіваємось на те, поступова зміна ментальності щодо розуміння необхідності обоюдних кроків банків та вкладників у бік створення партнерських відносин, які слід будувати не на очікуваннях захмарних прибутків від нераціональних процентних ставок з боку одних та шахрайств з боку інших, а на цивілізованих ринкових засадах.

Підсумовуючи результати аналізу тенденцій банківського депозитного ринку України, можемо зробити висновок, що основною причиною, що сьогодні заважає створенню в банках оптимальної структури, є відсутність у кредиторів і вкладників достатньої впевненості у фінансовій стійкості українських банків та довіри до держави як у населення, так і у господарюючих суб'єктів. Свою роль відіграє також небажання банків залучати депозити під наявні процентні ставки на більш довгий термін через загальну невизначеність, тому структура ресурсів, що склалася в банках України сьогодні, базується на нестабільних, переважно короткострокових, чутливих до політико-економічної ситуації в країні депозитах населення й дає змогу більш-менш активно розвивати лише короткострокові високо маржинальні кредитні продукти.

Закінчуючи, відзначимо, що скрізь у розвинутих країнах однією з ключових складових ресурсної стратегії банку є політика, що спрямована на систематичне вдосконалення управління саме депозитною базою (депозитними ресурсами). Більшість фінансових ресурсів банків, як відомо, створюється в процесі проведення депозитних операцій, а від правильної та ефективної їх організації, зрештою, залежить стабільність функціонування банку загалом, отже, довіра до нього. Отже, українським банкам для подальшої успішної діяльності просто необхідно більше уваги приділяти розробленню та реалізації своєї ресурсної та депозитної політики. Це стосується питань удосконалення економічних методів управління депозитними ресурсами загалом, а також управління ризиками депозитних операцій. Особливе місце має посідати використання найбільш сучасних маркетингових підходів, тому що сучасне суспільство споживачів разом з вимогами впевненості в стабільності банку все більш потребує індивідуальних підходів та постійного підвищення якості обслуговування.

Висновки. Однією з важливих характеристик банку як особливого посередника фінансового ринку є те, що його успішна робота базується переважно на ресурсах, залучених від клієнтів, основним джерелом яких є тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб. При цьому, як відомо, більшість цих ресурсів мобілізується банком шляхом здійснення депозитних операцій, а депозитні ресурси в банках у середньому складають близько 70–80% сумарних пасивів. Тобто сучасний класичний банк апріорі залежить безпосередньо від обсягів та складу

залучених та депозитних ресурсів, а їх якісні та кількісні характеристики визначають потенціал банку, впливають на його ліквідність, стабільність, фінансову стійкість. Отже, грамотна та зважена політика у сфері управління залученими, зокрема депозитними ресурсами, є не лише атрибутом якісного банківського менеджменту, але й без-

перечною умовою конкурентоспроможності, стабільної та прибуткової діяльності банку, довіри до нього з боку клієнтів та суспільства загалом. Якісна, стабільна (передбачувана) депозитна база реально виступає основою ресурсів класичного банку та запорукою його успішної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
2. Большой экономический словарь / под ред. А. Азрилияна. 4-е изд., доп. и перераб. Москва : Институт новой экономики, 2007. 1248 с.
3. Васюренко О. Банківські операції : навчальний посібник. Київ : Т-во «Знання» ; КОО, 2000. 243 с.
4. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / коллектив авторов ; под общ. ред. А. Грязновой. Москва : Финансы и статистика, 2002. 1168 с.
5. Банковское дело : учебник / под ред. В. Колесникова, Л. Кроливецкой. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Финансы и статистика, 2008. 464 с.
6. Коцовська Р., Павлишин О., Хміль Л. Банківські операції : навчальний посібник. Київ : УБС НБУ ; Знання, 2010. 390 с.
7. Мороз А., Савлук М., Пуховкіна М. та ін. Банківські операції : підручник / за ред. А. Мороза. 3-те вид. Київ : КНЕУ, 2008. 608 с.
8. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / редкол.: С. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : видавничий центр «Академія», 2005. 864 с.
9. Петрук О. Банківська справа : навчальний посібник / за ред. Ф. Бутинця. Київ : Кондор, 2004. 461 с.
10. Роуз П. Банковский менеджмент / пер. с англ. Москва : Дело Лтд., 2011. 768 с.
11. Тиркало Р. Банківська справа. Тернопіль : Карт-бланш, 2001. 316 с.
12. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України. URL: <http://rada.gov.ua>.
13. Савлук М., Мороз А., Лазепко І. та ін. Гроші та кредит : підручник / за ред. М. Савлука. 6-те вид. Київ : КНЕУ, 2011. 589 с.
14. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. Стельмах (голова) та ін. Київ : Молодь, Ін Юре, 2007. 680 с.
15. Енциклопедичний словник бізнесмена. Менеджмент, маркетинг, інформатика / за заг. ред. М. Молдованова. Київ : Техніка, 2008. 265 с.
16. Фролов С. Банківська справа і основи митного регулювання в Україні: теорія та практика : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2004 368 с.
17. Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2006. 496 с.
18. Александрова Н., Александров Н. Банки и банковская деятельность для клиентов. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 224 с.
19. Уолл Н., Маркузе Я., Лайнз Д., Мартин Б. Экономика и бизнес. А–Я : словарь-справочник / пер. с англ. К. Ткаченко. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999. 624 с.
20. Цивільний кодекс України : за станом на 16 січня 2003 року. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
21. Герасимович А., Алексеевко М., Парасій-Вергуненко І. та ін. Аналіз банківської діяльності : підручник / за ред. А. Герасимовича. Київ : КНЕУ, 2003. 599 с.
22. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.
23. Кудряшов С. Споживчий банківський кредит в Україні: ресурсне забезпечення та ефективність : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси, кредит». Ірпінь, 2007. 19 с.
24. Лавров Р. Депозитна політика банку в сучасних умовах. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2010. № 4 (8). С. 182–187.
25. Волошин М. Керування депозитною діяльністю багатопродуктового банку. *Банківська справа*. 2012. № 2. С. 96–108.
26. Корнелюк Р. Час розплати: як банки повертатимуть зовнішні борги. URL: <http://www.epravda.com.ua>.
27. Писарев О. Депозит довіри. *Закон і бізнес*. 2009. № 34 (918). URL: <http://www.zib.com.ua/article>.
28. Корнелюк Р., Шпитко Є. Рейтинг надійності депозитів – 2013. URL: <http://real-economy.com.ua/publication>.
29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов повернення строкових депозитів : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/424-19>.
30. Офіційний сайт ФГВФО. URL: <http://www.fg.gov.ua>.

ДЕПОЗИТНЫЕ РЕСУРСЫ КАК ОСНОВА УСПЕШНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ, РЕАЛИИ И ТРАНСФОРМАЦИИ В УКРАИНЕ

Аннотация. Постоянный вопрос поиска ресурсов и конкуренция банков приводят к необходимости более углубленного исследования и решения проблемы депозитных ресурсов. В связи с этим вопросы наращивания депозитных ресурсов и решения проблем их трансформации приобретают особую остроту. В статье проведено исследование методических подходов к понятиям «депозит» и «привлеченные ресурсы», доказана близость дефиниций «депозит» и «вклад» по экономическому содержанию, но сделан акцент на их отличии в правовом аспекте. Оценено реальное состояние депозитных ресурсов в банках Украины, тенденции и трансформации депозитного рынка в последние годы. Акцентировано внимание на том, что большинству банков Украины пришлось существенно скорректировать модели привлечения ресурсов, что произошло на фоне существенной потери доверия к банкам. Сделан вывод о том, что грамотная политика в сфере управления депозитными ресурсами является условием стабильной и прибыльной деятельности банка и доверия клиентов к нему.

Ключевые слова: банковские ресурсы, депозит, вклад, депозитная операция, депозитные ресурсы, депозитная база.

**DEPOSIT RESOURCES AS A BASIS FOR SUCCESSFUL ACTIVITY OF THE BANK:
THEORETICAL ASPECT, REALITY AND TRANSFORMATION IN UKRAINE**

Summary. The constant search for resources and competition among banks leads to the need for more in-depth research and solution of the problem of attracting resources to the bank. The bulk of banking resources, as is known, is formed in the process of deposit operations of the bank, from the effective and correct organization of which depends, ultimately, the stability of its functioning. In this regard, the issue of increasing deposit resources and solving the problems of their transformation acquires particular acuteness, which determined the relevance of the topic of the scientific article. The article deals with methodological approaches to the concepts of “deposit” and “attracted resources”. The existence of the habit of Ukrainians regarding the possibilities of obtaining passive incomes is indicated. The issue of reluctance of banks to attract deposits under the existing interest rates for a longer period due to general uncertainty is discussed. The importance of improving the economic methods of managing deposit resources in general is emphasized. It is indicated that in expensive and insignificant volumes of deposits of the population there is no special need at all. The author’s opinion on the ambiguity of the adopted changes in restrictions on the rights of owners of term deposits is given. The real condition of deposit resources in banks of Ukraine is estimated. The changes that took place after the 2008 crisis in the deposit market of Ukraine were analyzed. The tendencies and transformations of the deposit market in recent years have been analyzed. The emphasis is on the need to restore public confidence in banks. The author points out the panic in the banking market. For a long time, the question of the formation of a stable deposit base in Ukraine was not paid attention at all. The author exerts a positive influence both on banks and on clients in the growth of financial literacy and the development of financial culture. It is emphasized on the systematic improvement of management of deposit resources. Modern consumer society is increasingly in need of individualized approaches and continuous improvement of the quality of banking services.

Key words: bank resources, deposit, contribution, deposit operation, deposit resources, deposit base.